

بررسی وضعیت مطالبات معوق شبکه بانکی کشور

علی کاوه فیروز* و محمدرضا ایران نژاد**

هرساله بخش اعظمی از تسهیلات اعطایی از سوی بانک‌های عامل به دلیل عدم بازپرداخت به موقع اقساط توسط مشتریان بانک‌ها، به سرفصل مطالبات معوق بانک‌ها منتقل می‌شود و ضمن افزایش فشار مالی بر بانک‌ها، باعث رکود منابع مالی بانک‌ها و عدم هدایت به سمت بخش‌های مولد اقتصادی می‌شود که آثار زیان‌باری برای اقتصاد و نظام بانکی به همراه داشته است. طی سال‌های اخیر، موضوع مطالبات معوق بانک‌ها، به یکی از معضلات نظام بانکی ایران تبدیل شده و ذهن مسئولان نظام بانکی، سازمان‌ها و ارگان‌های نظارتی را به خود مشغول کرده است. طبق آمارهای منتشره، میزان تسهیلات پرداختی بانک‌های دولتی از سال ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۶، روندی صعودی داشته، به طوری که در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب دارای رشدی معادل ۲۲/۹، ۴۴ و ۲۶/۵ درصد بوده است. میزان مطالبات سررسید گذشته و معوق بانک‌های دولتی (به استثنای پست بانک ایران) روندی صعودی داشته به طوری که در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب دارای رشدی معادل ۶۵/۳، ۵۴/۵ و ۲۶/۴ درصد بوده است. سهم مطالبات معوق بانک‌های دولتی (به استثنای پست بانک ایران) از کل تسهیلات پرداختی در سال‌های ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب ۱۰/۶، ۱۴/۳، ۱۵/۳ و ۱۵/۳ درصد است که با میانگین موجود میان بانک‌های موفق دنیا (۳ تا ۵ درصد) اختلاف دارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد میزان بالای مطالبات معوق در کشور عمدتاً از غیرمنطقی بودن نرخ‌های سود بانکی، سیاست‌های غلط بانکی و عدم نظارت کافی بر مصرف تسهیلات ناشی می‌شود.

کلیدواژه‌ها: مطالبات معوق و سررسید گذشته؛ مدیریت نقدینگی بانک‌ها؛ نظارت بر امور اقتصادی؛ تسهیلات بانکی

* کارشناس ارشد علوم اقتصادی، اداره کل نظارت و بازرسی امور اقتصادی سازمان بازرسی کل کشور؛

E-mail: ali.kavehfiroz@gmail.com

** کارشناس ارشد علوم اقتصادی، اداره کل نظارت و بازرسی امور اقتصادی سازمان بازرسی کل کشور؛

E-mail: eco1980_mi@yahoo.com

مقدمه

یکی از وظایف اصلی بانک‌ها، حفظ سپرده‌های مردم است. انجام این وظیفه مستلزم اتخاذ تصمیماتی برای به حداقل رساندن ریسک عملیات بانک‌ها و جلوگیری از زیان آنهاست. سود یا زیان بانک‌ها، اصولاً از کیفیت تسهیلات اعطایی آنها نشئت می‌گیرد: اگر تسهیلات اعطایی و سود تعلق گرفته به موقع وصول شود، به طبع عملیات بانک‌ها و در نتیجه سپرده‌های مردم با زیان و خطر مواجه نخواهد شد. صیانت از سپرده‌های مردم، به دلایل متعدد، از جمله به دلیل اعمال سیاست پولی مطلوب، یکی از اهداف بانک مرکزی است. از این رو بانک مرکزی نظارت عالی خود را به نحوی اعمال می‌کند که رسیدن به این هدف تسهیل شود. به عبارت دیگر، نظارت بانک مرکزی بر بانک‌های دیگر، هنگامی می‌تواند در این زمینه مؤثر باشد که به طور مستمر از کیفیت دارایی‌های بانک‌ها اطلاع حاصل کند و رهنمودهای لازم را به منظور اقدامات به موقع برای جلوگیری از زیان بانک‌ها به آنها بدهد. انواع مطالبات بانک از مشتریان به مطالبات جاری، سررسید گذشته، معوق، مشکوک الوصول و سوخت شده تقسیم‌بندی می‌شود که برای روشن شدن مطلب، تعاریفی از هر کدام ارائه می‌شود:

- **مطالبات جاری:** مطالباتی که بازپرداخت اصل و سود آن در سررسیدهای معین بوده و یا بیش از ۲ ماه از سررسید آن نگذشته است.
- **مطالبات سررسید گذشته:** مطالباتی که از تاریخ سررسید اصل و سود آن، بیش از ۲ ماه گذشته و هنوز از ۶ ماه تجاوز نکرده است.
- **مطالبات معوق:** مطالباتی که از تاریخ سررسید و یا قطع اقساط آن، بیشتر از ۶ ماه و کمتر از ۱۸ ماه گذشته است.
- **مطالبات مشکوک الوصول:** مطالباتی که بیش از ۱۸ ماه از تاریخ سررسید و یا قطع اقساط آن گذشته باشد.
- **مطالبات سوخت شده:** مطالباتی که صرف نظر از تاریخ سررسید به دلایل متقن از

قبیل ورشکستگی و یا علل دیگر، قابل وصول نبوده و با تصویب هیئت مدیره بانک به عنوان مطالبات سوخت شده قلمداد می شود.

۱ علل ایجاد و رشد مطالبات معوق

علل ایجاد و رشد مطالبات معوق را می توان به دو دسته تقسیم بندی کرد (فصلنامه بانک صادرات ایران، ۱۳۸۶: ۳۷ و ۳۸):

۱-۱ عوامل درون سازمانی

این عوامل شامل نبود نظام ارزیابی دقیق مشتریان بانک، ضوابط قانونی موجود و کندی روند وصول مطالبات (که از مهم ترین علل رشد مطالبات معوق بانک و تراکم پرونده های است که برای وصول بدهی از راه های قانونی تشکیل می شوند) است. البته ماده (۱۵) قانون عملیات بانکی بدون ربا به منظور اعتبار بخشیدن به مفاد قراردادهای داخلی بانک ها و کوتاهی بخشی از این روند (که به ضرورت مطالبه وجه اسناد عادی از طریق محاکم دادگستری مربوط می شود) قراردادهای اعطای تسهیلات را با شرایطی در حکم اسناد رسمی قلمداد و امکان درخواست صدور اجرائیه نسبت به آنها را از طریق دوایر اجرای ثبت برقرار کرده است. باین حال از آنجایی که ضوابط آیین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی، تشریفات و گذشت مهلت های قانونی را در جریان پیگیری پرونده اجرایی ضروری دانسته است، در عمل تسویه بدهی از این طریق در بسیاری از موارد ماه ها و بلکه سال ها به طول می انجامد. به علاوه در مواردی که طلب بانک متضمن وثیقه غیر منقول نیست، پیگیری این پرونده ها و توفیق در وصول طلب از طریق اجرای ثبت، موقوف به شناسایی اموال بلامعارض بدهکار خواهد بود حال آنکه در بسیاری از موارد مسئولان شعبه در دسترسی به مشخصات اموال بدهکار توفیق نمی یابند که از عوامل مؤثر در این زمینه می توان به: ۱. نبود مدیریت مؤثر بر اقلام دارایی ها، ۲. ضعف کیفی فرایند و مراحل بررسی تسهیلات اعطایی،

۳. فقدان دقت لازم در خصوص بررسی وضعیت مالی و اعتباری ضامن یا ضامنان و احراز اعتبار آنان، ۴. نبود نظام هدف گذاری تعهدات بانک و ۵. پایین بودن نرخ خسارت تأخیر نسبت به هزینه تحصیل پول در بازار غیررسمی، اشاره کرد.

۲-۱ عوامل برون‌سازمانی

به طور کلی، این عوامل شامل نبود نظام اطلاعات یکپارچه، بروز حوادث غیرمترقبه، تغییر و بازنگاری در قوانین و مقررات، تغییر و تحولات سیاسی - اقتصادی و فوت وام گیرنده و بروز مشکلاتی در انحصار وراثت است:

- صدور مصوبات استمهال بر مبنای اصل «۱۳۸» قانون اساسی؛
- الزام بانک‌ها به اعطای تسهیلات تکلیفی؛
- تصویب برخی قوانین مغایر با مصالح بانک‌ها نظیر قانون الزام بانک‌ها به عدم اخذ وثایق ملکی؛
- مکلف کردن بانک‌ها به استمهال بدهی اشخاص؛
- عدم ایفای تعهدات توسط دولت در پرداخت بدهی بانک‌ها بابت اصل و سود تسهیلات تکلیفی؛
- شفاف نبودن بخش نامه‌های مربوط به بخشودگی جرائم؛
- بخشودگی خسارات تأخیر تسهیلات سررسید شده مشتریان؛
- کندی روند رسیدگی به پرونده‌های ارجاعی به محاکم قضایی؛
- عدم همکاری بانک‌ها با سازمان بازرسی کل کشور به منظور ارائه اطلاعات مربوط به حساب اشخاص و در نتیجه کاهش کارایی این سازمان در برخورد با بدهکاران عمده نظام بانکی؛
- اختصاص سهم قابل توجهی از مطالبات معوق بانک‌ها به بخش دولتی و عدم توانایی بانک‌ها در وصول این گونه مطالبات.

۳-۱ دلایل ایجاد مطالبات معوق مرتبط با مشتری

عمده دلایلی که مشتریان در پدید آمدن حجم بالایی از مطالبات معوق نقش دارند، به صورت زیر است:

۱. تلقی ناپایداری شرایط اقتصادی از طرف مشتریان اعتباری؛
۲. رقابت ناپذیری تولیدکنندگان داخلی با رقبای خارجی؛
۳. کاهش تولید و خارج کردن ماشین آلات از محل طرح؛
۴. بالا بودن قیمت مواد اولیه به دلیل انحصاری بودن آن و شرایط تحریم؛
۵. تعطیلی کار در مقطعی از سال به دلیل شرایط جوی منطقه در برخی از صنایع و واحدهای تولیدی؛
۶. عدم وجود مشتری و کمبود تقاضا برای تولیدات؛
۷. خرید ماشین آلات جدید، ایجاد خط تولید جدید و کمبود نقدینگی شرکت؛
۸. مشکلات در ترخیص ماشین آلات و به بهره برداری رساندن طرح؛
۹. تأخیر در اخذ مجوز استاندارد و سایر مجوزهای لازم و عدم فروش محصول به اندازه کافی؛
۱۰. بی توجهی و سهل انگاری مشتری.

۲ آثار مطالبات معوق بر نظام بانکی

اگر مجموعه عملیات بانکی را به دو بخش کلی «جذب منابع» و «اعطای تسهیلات» تقسیم کنیم، آن گاه می توان اذعان کرد که موفقیت و بهره مندی واقعی که ضامن ادامه حیات و بقای بانک است، مستلزم طراحی و اجرای یک نظام مناسب اعطای تسهیلات و راهکارهای علمی و روشن برای وصول تسهیلات پرداخت شده در کنار جذب منابع و تجهیز سپرده های مردم خواهد بود. در بخش جذب منابع چنانچه در یک دوره معین همه اهداف تعیین شده محقق نشود، حداقل به همان نسبت، با رشد و افزایش هزینه ها، خصوصاً هزینه های عملیاتی،

مواجه خواهیم بود و به همین ترتیب سودآوری بانک تحت تأثیر این رویداد قرار خواهد گرفت. اما زمانی که عملیات مربوط به بخش دوم، یعنی اعطای تسهیلات، در چارچوب دقیق و اصولی خود قرار نگرفته و قسمتی از اقساط آن طبق سررسیدهای تعیین شده، بازپرداخت نشده باشد و بانک با حجیم شدن مستمر مطالبات معوق مواجه شود، نه تنها از سود مورد انتظار تسهیلات پرداخت شده محروم خواهد شد بلکه به واسطه الزام در پرداخت به موقع و قطعی سود سپرده گذاران، با زیانی مضاعف روبه‌رو می‌شود و چه بسا ادامه چنین وضعیتی در آینده، حیات بانک را تحت الشعاع خود قرار خواهد داد. در صورت بروز چنین موقعیتی با بلوکه شدن تدریجی منابع، قدرت عمل از دست بانک خارج و امکان بهبود شرایط، لحظه‌به‌لحظه، کمتر خواهد شد. در ذیل به پاره‌ای از آثار زیان‌بار آن اشاره می‌شود:

۱. پرداخت سود تضمین شده و قطعی به سپرده گذاران و عدم وصول تام و حصول تمام سود معاملات پیش‌بینی شده از طریق تسهیلات اعطایی و ایجاد مطالبات معوق (با توجه به رشد سود سپرده‌ها و ثابت ماندن سود تسهیلات بلندمدت) موجب ضرر و زیان بانک می‌شود؛
۲. کاهش توان مالی بانک‌ها برای تزریق تسهیلات مالی جدید به منظور تأمین مالی واحدهای تولیدی و خدماتی نیازمند؛
۳. مطالبات معوق باعث کاهش درآمد ملی و نهایتاً درآمد سرانه و افزایش قیمت‌ها و رشد نرخ تورم در جامعه می‌شود؛
۴. مطالبات معوق، امکان برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری اعتباری دقیق و مؤثر را از مدیران و مسئولان ذی‌ربط گرفته و باعث کندی در تصمیم‌گیری و هرج‌ومرج در برنامه‌ریزی اعتباری بانک‌ها می‌شود.

۳ راه‌های موجود برای وصول مطالبات

باید توجه داشته باشیم ارائه یک راه‌حل واحد برای تمامی بدهکاران به نظام بانکی، بازخورد درست و مناسبی ندارد، چرا که این بدهکاران به سه گروه تقسیم می‌شوند (همان: ۲۹): گروه

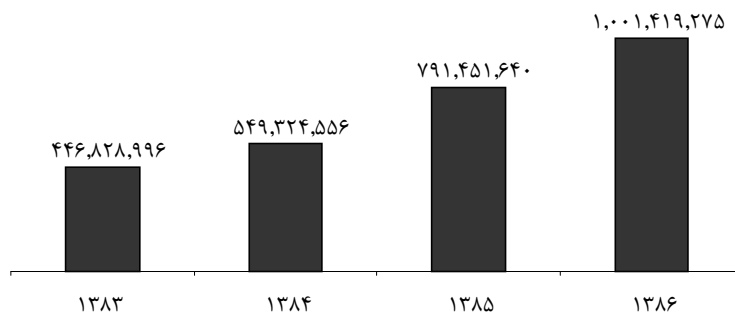
اول که بیشترین تعداد بدهکار به نظام بانکی کشور را تشکیل می‌دهند و عموماً قابلیت پرداخت بدهی‌های معوق خود را دارند و پنهان کاری می‌کنند؛ گروه دوم، شرکت‌های سرمایه‌گذار و اشخاص حقیقی هستند که با مشکلات اقتصادی مواجه و متضرر شده‌اند و گروه سوم، افرادی هستند که وام‌های بسیار ناچیز دریافت کرده‌اند و جزء اقشار آسیب‌پذیر کشور هستند. در گروه اول، معیار تعیین‌کننده، عزم راسخ و برخورد جدی با آنهاست. بنابراین، باید یک نظام اقتصادی مستقل میزان بدهی آنها و علت رسیدن بدهی به مرحله کنونی را بررسی کند. همچنین، باید ارزش دارایی اصلی و واقعی آنها تعیین شود که در این زمینه باید از نیروهای امنیتی یاری طلبید و بعد از آن باید نسبت به بازپرداخت بدهی‌ها، زمان مشخص و غیرقابل تمدیدی معین کرد و لازم است بدانند که در صورت نپرداختن بدهی‌ها عواقب سختی در انتظار آنها خواهد بود. در مورد گروه دوم، باید از یک طرف نسبت به تعیین میزان بدهی آنها اقدام و از طرفی ارزش اموال و دارایی‌های آنها تعیین شود و با دادن مهلت زمانی برای کمک به چرخه اقتصادی داخلی، میزان بدهی آنها از میزان حال حاضر بیشتر شود و اگر مشخص شد متضرر واقعی هستند، به آنها کمک شود و گروه سوم، که رقم بدهکاری آنها ناچیز و پایین است باید به کمک دولت و انجمن‌های خیریه حل شود. البته در این زمینه طی بررسی‌های به عمل آمده توسط بازرسان سازمان بازرسی کل کشور، تا حدودی همین رویه، مدنظر بانک‌های عامل قرار داشته و اجرا می‌شود، ولی درخصوص گروه اول، بانک در برخی موارد به دلیل نداشتن وثایق معتبر و یا عدم دسترسی به ضامنان، از برخورد جدی با بدهکاران به گونه‌ای محروم شده و مجبور به مماشات با آنهاست. در مورد گروه سوم نیز بانک‌ها در عمل با اعمال فشار به ضامنان، سعی در وصول مطالبات دارند و در برخورد با گروه دوم نیز راه‌حل مسالمت‌آمیزی را پیش گرفته‌اند.

کارگزاران نظام بانکی باید بیشترین تمرکز خود را بر پیش‌گیری از ایجاد مطالبات معوق معطوف کنند. اما اگر بخواهیم یک طبقه‌بندی کلی از روش‌های وصول مطالبات شبکه بانکی ارائه دهیم، این طبقه‌بندی به ترتیب ذیل خواهد بود:

۱. راه حل مسالمت آمیز و مباحثات،
۲. احیای بدهی،
۳. استمهال بدهی،
۴. تقسیط بدهی،
۵. تخفیف بدهی،
۶. برخورد قانونی و قضایی و صدور اجرائیه،
۷. انعقاد قرارداد با شرکت‌های سامان‌دهی وصول مطالبات معوق.

۴ تحلیل کمی مطالبات معوق و سررسید گذشته

همان‌طور که در نمودار ۱ ملاحظه می‌شود، میزان تسهیلات پرداختی بانک‌های دولتی از سال ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۶، دارای روند صعودی بوده به‌طوری‌که در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب رشدی معادل ۲۲/۹، ۴۴ و ۲۶/۵ درصد داشته است.

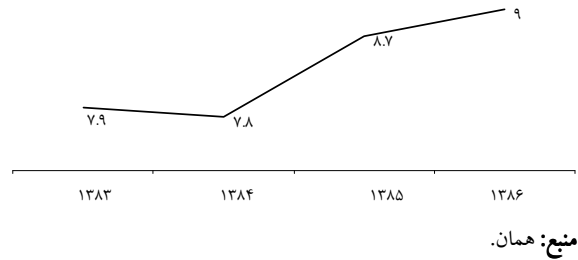
منبع: آمار دریافتی از بانک‌ها.

نمودار ۱ روند میزان تسهیلات پرداختی بانک‌های دولتی در سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۸۶ (میلیون ریال)

در نمودار ۲، سهم تسهیلات تبصره‌ای از کل تسهیلات پرداختی بانک‌های دولتی از

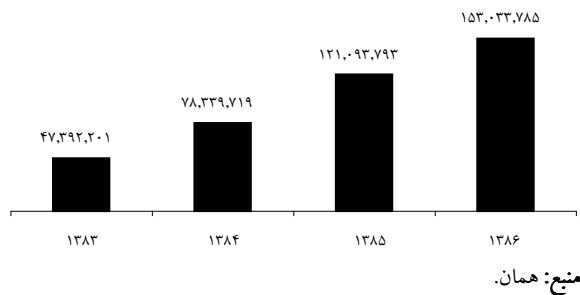
_____ بررسی وضعیت مطالبات معوق شبکه بانکی کشور ۲۰۵

سال ۱۳۸۳ به بعد روند صعودی داشته است که حکایت از سیاست‌های انبساطی دولت در تضمین و اعطای این نوع تسهیلات دارد.

نمودار ۲ سهم تسهیلات تبصره‌ای از کل تسهیلات پرداختی بانک‌های دولتی (درصد)

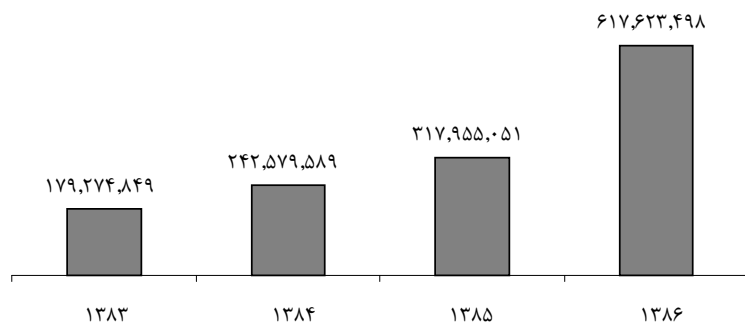
همان‌طور که در نمودار ۳ ملاحظه می‌شود، میزان مطالبات سررسید گذشته و معوق بانک‌های دولتی (به‌استثنای پست بانک ایران) روندی صعودی داشته به‌طوری‌که در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب رشدی معادل ۶۵/۳، ۵۴/۵ و ۲۶/۴ درصد داشته است. البته آمار ارائه شده تا پایان سال ۱۳۸۶ و تنها برای ۱۰ بانک دولتی است که اگر آمار مربوط به کل نظام و شبکه بانکی ارائه شود، رشد مطالبات سررسید گذشته و معوق شبکه بانکی کشور در سال ۱۳۸۷ (براساس آنچه در رسانه‌ها و مطبوعات اعلام می‌شود) به نسبت سال ۱۳۸۶، حدود ۱۰۰ درصد بوده است.

نمودار ۳ روند مطالبات معوق بانک‌های دولتی در سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۸۶ (ارقام به میلیون ریال)

سهم مطالبات معوق بانک‌های دولتی (به‌استثنای پست بانک ایران) از کل تسهیلات پرداختی در سال‌های ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب ۱۰/۶، ۱۴/۳، ۱۵/۳ و ۱۵/۳ درصد است و با میانگین موجود میان بانک‌های موفق دنیا (۳ تا ۵ درصد) اختلاف دارد که ناشی از غیرمنطقی بودن نرخ‌های سود بانکی، سیاست‌های غلط بانکی، عدم مدیریت بهینه منابع و مصارف در بانک‌ها، عدم رعایت کافی شرایط و ضوابط اعطای تسهیلات، عدم نظارت کافی، عدم جدیت ادارات حقوقی و ادارات وصول مطالبات بانکی در وصول مطالبات، الزام بانک‌ها به پرداخت برخی از تسهیلات که توجیه اقتصادی کافی ندارند و فساد اداری است.

طبق نمودار ۴، میزان وصولی بانک‌های دولتی بابت اقساط تسهیلات پرداختی، از سال ۱۳۸۳ تا سال ۱۳۸۵ روندی صعودی داشته ولی رشد آن نزولی بوده است و در سال ۱۳۸۶ مجدداً رشدی صعودی داشته است، به طوری که طی سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب رشدی معادل ۳۵/۳، ۳۱ و ۹۴/۲ درصد داشته است. نکته حائز اهمیت، رشد نزولی وصولی‌های بانک‌های دولتی در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵ است که اثر آن در بالا رفتن حجم و میزان مطالبات سررسید گذشته و معوق آنها در سال‌های مذکور نمایان است.

منبع: همان.

نمودار ۴ روند وصولی بانک‌های دولتی بابت اقساط دریافتی در سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۸۶ (ارقام به میلیون ریال)

_____ بررسی وضعیت مطالبات معوق شبکه بانکی کشور ۲۰۷

بر اساس جدول ۱ جمع کل مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک الوصول شبکه بانکی کشور در اسفند ماه ۱۳۸۶ معادل ۱۸۷،۱۵۶،۰۴۸ میلیون ریال است. نکته قابل توجه، مقادیر زیاد این گونه مطالبات است که علی رغم هشدارهایی که برخی مقامات سالها پیش به بانکها داده‌اند (نظیر ابلاغیه وزیر اقتصاد در سال ۱۳۸۱ به مدیران عامل بانکها)، بانکها را با مشکلات عدیده‌ای مواجه ساخته است و باید راه حل سریع و مناسبی برای رفع این مشکل توسط کارشناسان بانکی و نهادهای نظارتی ارائه شود که در بخش پایانی به پاره‌ای از آنها اشاره خواهیم کرد.

جدول ۱ جمع مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک الوصول تسهیلات

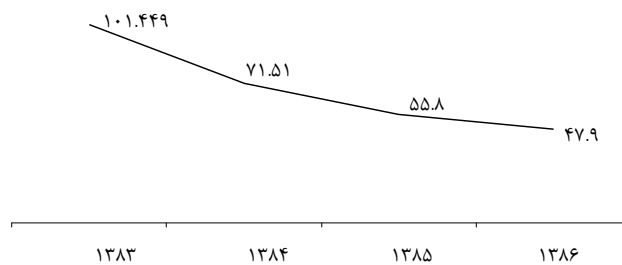
تبصره‌ای و غیر تبصره‌ای شبکه بانکی کشور مربوط به دوره منتهی به اسفند ۱۳۸۶
(ارقام به میلیون ریال)

شبکه بانکی	اسفند ۱۳۸۶
جمع حساب مشکوک الوصول تسهیلات تبصره‌ای	۲۲۹،۶۰۳،۳
جمع حساب مشکوک الوصول تسهیلات غیر تبصره‌ای	۲۳۱،۱۷۶،۵۶
جمع حساب مطالبات معوق تسهیلات غیر تبصره‌ای	۶۹،۱۷۳،۷۷۹
جمع حساب مطالبات معوق تسهیلات تبصره‌ای	۵،۱۸۱،۳۶۷
جمع حساب مطالبات سررسید گذشته تسهیلات غیر تبصره‌ای	۵۰،۰۶۵،۳۲۱
جمع حساب مطالبات سررسید گذشته تسهیلات تبصره‌ای	۳،۳۲۹،۷۴۸
جمع کل	۱۸۷،۱۵۶،۰۴۸

منبع: آمار دریافتی از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

همان‌طور که در نمودار ۵ ملاحظه می‌شود، میزان ذخایر بانک‌های دولتی بابت مطالبات از سال ۸۳ به بعد دارای رشدی نزولی بوده به گونه‌ای که از ۱۰۱/۴۴۹ درصد در سال ۱۳۸۳ به ۴۷/۹ درصد در سال ۱۳۸۶ کاهش یافته است. این روند حاکی از وضعیت بحرانی بانک‌های دولتی در سال‌های اخیر بوده و شرایط نامناسب مدیریت نقدینگی و بازگشت منابع برای

پوشش این ذخایر و ریسک‌های مرتبط با عدم وصول مطالبات آنها را نشان می‌دهد.

منبع: همان.

نمودار ۵ میانگین ساده رشد ذخیره مطالبات در بانک‌های دولتی

۵ راه‌های جلوگیری از ایجاد مطالبات معوق

همان‌طور که در همه زمینه‌ها مطرح می‌شود، پیش‌گیری بهتر از درمان است و اگر بتوان قبل از ایجاد مشکل مطالبات معوق، با رعایت اصول علمی و تجربی، جلوی وقوع آن را گرفت، هنر بزرگی است که البته اگر عوامل مخرب دخیل نباشند، کار چندان سختی هم نیست. یکی از این موارد که در مدیریت مالی از آن به ۵ سی^۱ یاد می‌کنند، در واقع می‌تواند در پیش‌گیری از ایجاد مطالبات معوق در بانک‌ها، تا حد زیادی کمک کند. رعایت این قاعده در کنار تخصص و تجربه کارکنان محترم و مدیران نظام بانکی، می‌تواند راه‌حل مناسبی پیش روی بانک‌های عامل در پرداخت تسهیلات باشد. اولین آنها، سرمایه^۲ فرد تسهیلات‌گیرنده و تشخیص آن توسط بانک است که در تمام دنیا حدود ۲۰ درصد محاسبه می‌شود تا به سرمایه بانک لطمه وارد نشود. دومین اصل، شخصیت^۳ تسهیلات‌گیرنده است که باید سابقه تجاری فرد، حسن شهرت و چک‌های برگشتی فرد مورد توجه قرار گیرد.

1. 5C

2. Capital

3. Character

سومین اصل، ظرفیت^۱ تسهیلات گیرنده (توان سرمایه گذاری و مدیریت آن و میزان بازار تحت سلطه تسهیلات گیرنده و توان مدیریت مالی آن) است که باید به دقت بررسی شود. چهارمین اصل، وثیقه و ضامن^۲ است که بانک باید در انتخاب آنها، دقت نظر کامل به عمل آورد. پنجمین اصل، شرایط^۳ است که بانک باید در هنگام اعطای تسهیلات، شرایطی نظیر رکود، تورم، محدودیت و تحریم و سایر شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی حاکم بر اوضاع کشور را در نظر بگیرد. با رعایت این اصول و با تقویت بدنه کارشناسی بانکها برای نظارت دقیق و بررسی های صحیح و علمی، تا حد زیادی از مطالبات معوق بانکها کاسته خواهد شد. راه های دیگری نیز وجود دارد که برخی به اصلاح قوانین برمی گردد و برخی به مسائل فرهنگی، ولی رعایت موارد ذکر شده می تواند از مهم ترین آنها باشد.

نتیجه گیری و پیشنهادها

۱. نتیجه گیری

براساس بررسی های به عمل آمده، عمده نتایج حاصل از این مقاله به شرح بندهای زیر ارائه می شود:

۱. در بررسی قوانین و مقررات تأثیرگذار در افزایش حجم مطالبات معوق بانکها، نتایج به دست آمده براساس اظهارات مسئولان حقوقی بانکهای عامل و بررسی های بازرسان سازمان بازرسی کل کشور، حاکی از تأثیرگذاری منفی (تأثیر در افزایش حجم مطالبات معوق) قانون عدم الزام سپردن وثیقه ملکی مصوب ۱۳۸۰/۳/۲۷ مجلس شورای اسلامی و ماده (۳۴) اصلاحی قانون ثبت اسناد و املاک، در روند مطالبات شبکه بانکی کشور است؛

۲. آیین نامه وصول مطالبات معوق مصوب ۱۳۸۶/۱۰/۳۰ هیئت وزیران، به دلیل اشکالاتی که مانع از اجرای آن بوده، برای اصلاح به معاونت اول ریاست جمهور ارجاع

1. Capacity
2. Collateral
3. Condition

شده که تاکنون آیین‌نامه اصلاحی ابلاغ نشده است. بنابراین بانک‌های عامل در اجرای آن دچار سردرگمی شده و در جهت اجرای آن گام مؤثری برنداشته‌اند. گرچه برخی اقدامات انجام شده از سوی بانک‌های عامل، منبث از مفاد این آیین‌نامه است؛

۳. میزان تسهیلات پرداختی بانک‌های دولتی از سال ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۶، دارای روند صعودی بوده به طوری که در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب دارای رشدی معادل ۲۲/۹، ۴۴ و ۲۶/۵ درصد بوده است. سهم تسهیلات تبصره‌ای از کل تسهیلات پرداختی بانک‌های دولتی، از سال ۱۳۸۳ به بعد روند صعودی داشته که حاکی از سیاست‌های انبساطی دولت در تضمین و اعطای این نوع تسهیلات است؛

۴. میزان مطالبات سررسید گذشته و معوق بانک‌های دولتی (به‌استثنای پست بانک ایران) روندی صعودی داشته به طوری که در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب دارای رشدی معادل ۶۵/۳، ۵۴/۵ و ۲۶/۴ درصد بوده است.

۵. میزان وصولی‌های بانک‌های دولتی بابت اقساط تسهیلات پرداختی، از سال ۱۳۸۳ تا سال ۱۳۸۵ روندی صعودی داشته ولی رشد آن نزولی بوده است و مجدداً در سال ۱۳۸۶ رشدی صعودی داشته است. به طوری که در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب دارای رشدی معادل ۳۵/۳، ۳۱ و ۹۴/۲ درصد بوده است. نکته حائز اهمیت، رشد نزولی وصولی‌های بانک‌های دولتی در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵ است که اثر آن در بالا رفتن حجم و میزان مطالبات سررسید گذشته و معوق آنها طی سال‌های مذکور نمایان است؛

۶. میزان ذخایر بانک‌های دولتی بابت مطالبات، از سال ۱۳۸۳ به بعد رشدی نزولی داشته است، به گونه‌ای که از ۱۰۱/۴۴۹ درصد در سال ۱۳۸۳ به ۴۷/۹ درصد در سال ۱۳۸۶ کاهش یافته است. این روند حاکی از وضعیت بحرانی بانک‌های دولتی در سال‌های اخیر بوده و شرایط نامناسب مدیریت نقدینگی و بازگشت منابع برای پوشش این ذخایر و ریسک‌های مرتبط با عدم وصول مطالبات آنها را نشان می‌دهد؛

۷. سهم مطالبات معوق بانک‌های دولتی (به‌استثنای پست بانک ایران) از کل

تسهیلات پرداختی در سال‌های ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب ۱۰/۶، ۱۴/۳، ۱۵/۳ و ۱۵/۳ درصد است که با میانگین موجود میان بانک‌های موفق دنیا (۳ تا ۵ درصد)، اختلاف دارد. این امر از غیرمنطقی بودن نرخ‌های سود بانکی، سیاست‌های غلط بانکی، عدم مدیریت بهینه منابع و مصارف در بانک‌ها، عدم رعایت کافی شرایط و ضوابط اعطای تسهیلات، عدم نظارت کافی، عدم جدیت ادارات حقوقی و ادارات وصول مطالبات بانکی در وصول مطالبات، الزام بانک‌ها به پرداخت برخی از تسهیلات که توجیه اقتصادی کافی ندارند و از فساد اداری نشئت گرفته است.

۲. پیشنهادها

۱. بانک مرکزی و هریک از بانک‌های عامل ضمن هماهنگی، اقدام به ایجاد بانک اطلاعات جامع یکپارچه و قابل دسترس برای تمام شعب پرداخت‌کننده تسهیلات و به‌روز کردن اطلاعات مربوط به گیرندگان تسهیلات، شامل: میزان تسهیلات دریافتی، میزان بدهی‌های معوق و سررسید گذشته آنان و سوابق اعتباری مشتری، کنند؛
۲. تدارک و خرید سیستم نرم‌افزاری مناسب برای شفاف‌سازی و تقسیم‌بندی دقیق سرفصل حساب‌ها و انتقال صحیح مانده مطالبات به سرفصل‌های ذی‌ربط به‌طور خودکار و اعمال ذخیره کافی برای هر کدام از انواع مطالبات، توسط هریک از بانک‌های عامل؛
۳. برخورد قاطع هریک از بانک‌های عامل با افرادی که به‌عمد مرتکب خلاف شده یا قوانین و مقررات را نادیده گرفته‌اند، به‌خصوص در مورد کارکنانی که تبانی کرده یا رشوه گرفته‌اند و ملحوظ کردن میزان مطالبات معوق شعبه در فرم ارزشیابی عملکرد رؤسای شعب و مدنظر قرار دادن آن به‌منظور ارتقای شغلی؛
۴. ضرورت دارد هیئت وزیران، سازوکار بیمه‌های اعتباری را به‌منظور اجتناب از افزایش مطالبات سررسید گذشته و معوق، در اسرع وقت طراحی و آن را برای اجرا ابلاغ کنند؛
۵. حمایت و تشویق وزارت امور اقتصادی و دارایی از گروه‌ها و شرکت‌های مشاوره مالی

و سرمایه‌گذاری که ارزیابی طرح‌های متقاضیان تسهیلات بانکی را برعهده گرفته و در کاهش ریسک بانک‌ها نقش بسزایی می‌توانند داشته باشند؛

۶. اقدام بانک‌های عامل به ظرفیت‌سازی و آموزش همکاران بانکی، به‌منظور ارائه مشاوره‌های مناسب به مشتریان بانکی و پایش دایم آنان، به‌منظور جلوگیری از ورشکستگی و معوق شدن مطالبات آنها؛

۷. ضروری است به‌منظور ایجاد رویه واحد در میان بانک‌ها، شورای پول و اعتبار، براساس بخش‌نامه شماره م‌ب/۲۸۲۳ مورخ ۱۳۸۵/۱۲/۵ اداره مطالعات و مقررات بانکی بانک مرکزی درخصوص «نحوه محاسبه ذخیره مطالبات مؤسسات اعتباری» اقدام به تهیه و تصویب دستورالعمل نحوه انتقال مطالبات به سرفصل سوخت شده کرده و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، برای ابلاغ به نظام بانکی و نظارت بر حسن اجرای آن، اقدامات لازم را به‌عمل آورد؛

۸. دولت بایستی در اسرع وقت نسبت به اصلاح و ابلاغ آیین‌نامه وصول مطالبات سررسید گذشته و معوق بانک‌ها، اقدام لازم را به‌عمل آورد؛

۹. ضروری است دولت، لایحه اصلاحی مربوط به قانون عدم الزام به اخذ وثیقه ملکی را تهیه و به مجلس شورای اسلامی تقدیم کند.

منابع و مأخذ

- آسیب‌شناسی‌های اخذ شده از بانک‌های عامل.
آمار اخذ شده از وزارت کار و امور اجتماعی.
آمار اخذ شده از وزارت امور اقتصادی و دارایی.
آمار اخذ شده از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
بانک ملی ایران ۱۳۸۵. ماهنامه آموزشی - خبری و بانکی، شماره ۱۲۵.
فصلنامه بانک صادرات ایران ۱۳۸۶. شماره ۴۲.
قوانین، مقررات، بخش‌نامه‌ها، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های ذی‌ربط.